

Aydın Mədətoğlu

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bizim yazar

1398-ci ildə Hindistan səfərinə çıxan Əmir Teymur ilk öncə İndus hövzəsini ələ keçirən nəvəsi - Məhəmmədlə birgə Hindistana daxil olarkən Dehli Türk Sultanı Mahmudun ordusu ilə qarşılaşmış, Hindlillərin döyüş filləri Teymur süvarilərinin qarşısında duruş gətirə bilməmiş, döyüş meydanı kəşik xortumlar və ölü fillərlə dolmuşdu. Teymur böyük bir törənlə Dehli şəhərinə girərkən, Sultan Mahmud Qucurat Krallığına sığınmış, din adamlarının xahişi ilə xalq bağışlanmış, 200 illik Türk Sultanlığının xəzinəsi Teymurun əlinə keçmişdi. Dehliyə Xütbəni öz adına oxutduran Əmir Teymur Hindistan imperatoru kimi iki həftə sonra böyük qənimət və fillərlə geri dönmüşdü.

Dönərkən, Kəşmir Bəyi ona tabe olacağını yəmin etdiyindən Əmir Teymur Kəşmirə toxunmamış, Pəncaba Seyid Xızırı vali təyin etmişdi.

Artıq Yaxın Şərqdə Əmir Teymurun qarşısında iki mühüm Türk dövləti - Suriya və Misir Türk Məmlük dövləti və Osmanlı dövləti var idi. Əmir Teymur Suriya və Misir Türk Məmlük dövləti ilə dostluq yaratmaq üçün elçi göndərmiş, lakin Sultan Barkuk Teymurun elçisini öldürmüşdü. Teymurdan qaçan Bağdad Sultanı Əhməd Cəlayirli və digər qaçaqlar onlara sığındığından Əmir Teymur 1399-cu ildə üçüncü Qərb səfərinə çıxaraq qışı Azərbaycanda keçirdikdən sonra öncə Gürcüstanı, sonra Ərdəhan, Qars, Bingöl, Sivas və Malatyanı, daha sonra 1400-cü ildə Hələb və Şami, 1401-ci ildə isə Bağdadı zəbt edərək, Təbrizə dönmüşdü.

Bütün Orta Asiya, Əfqanıstan, Uyğuristan, İran, Azərbaycan, Gürcüstan, Qızıl Orda, Xarəzm, İraq, Hindistan və Suriya kimi ölkələri öz hakimiyyəti altında birləşdirən Əmir Teymurun önündə ən böyük qüvvə kimi Osmanlı dövləti qalmışdı. Əmir Teymurla Osmanlı Sultanı məğrur İldırım Bəyazid arasında uzunmüddətli qarşılıqlı yazışmalar olmuşdu. Əmir Teymurun Bəyazidə göndərdiyi tarixi məktublar, çox səmimi olduğu halda, İldırım Bəyazidin Teymura yazdığı məktublar əksinə həddən artıq təhqiredici olmuşdu. Bu faktı bütün tarixi mənbələr təsdiq edir. Əmir Teymur İldırım Bəyazidə sığınan rə-

qibləri Qaraqoyunlu hökmdarı Qara Yusifi və Bağdad hakimi Əhməd Cəlayirliyə təhvil verəcəyi təqdirdə onun kafirlərlə apardığı cihad ehtiram əlaməti olaraq, yardım edəcəyini vəd etmiş və İldırım

san, Şiraz, Kirman, İran, Azərbaycan, Gürcüstan, İraq və Güney Anadolunu, 1391-1398-ci illərdə beş yürüşü ilə Qızıl Orda Xanlığına daxil bugünkü Rusiyanı, 1398-1399-cu il səfəri ilə Hindistanı, 1400-1401-ci illərdə Suriya və Bağdadı, 1402-ci ildə Ankara savaşını sonunda Osmanlı dövlətinə aid Anadolu ərazilərini və o

Rasonyi, Tarihte Türklük, Ankara 1971, səh 185) "Teymurun hakimiyyəti ilə Orta Asiya tarixində Türklük dövrü hökmran olmuşdur. Teymura qədər gəlib keçən Qəznəvilər, Xarəzm hökmdarları əsl Türk irqindən olsalar da onların Türklükdən xəbəri olmayıb. Onlar İran mədəniyyətinə pərəstiş ediblər. Əmir Teymur isə

raya belə hücum etmiş, yağma və dağıntılar yapmışdır. Qəzəblənən Teymur 1395-ci ildə onu məğlub edərək, taxt-tacdan məhrum etmiş, Moskvaya qədər irəliləmişdir. Digəri isə Osmanlı Sultanı İldırım Bəyazid idi ki, 1402-ci ildə Ankara savaşında Teymura əsir düşmüşdü". (Bax Rasonyi, göstərilən əsəri, səh 187)

Turani gerçəkləşdirən böyük Türk xaqanı - Əmir Teymur

Bəyazidi "Sultani-Rum" adlandırmışdı. İldırım Bəyazid isə əksinə, Əmir Teymurun "Kəlbi-əqur" (Qapağan it), "Kafir" adlandırmışdı ki, bütün bunlar da Əmir Teymurun İldırım Bəyazid üzərinə yürüməsini qaçılmaz etmişdir. Beləliklə Əmir Teymur dördüncü Qərb səfərini Osmanlı Türklərinə qarşı yapmışdı. Tarixdə məşhur Ankara savaşında dövrün iki azman Türk ordusu baş-başa gəlmişdi.

Xristian Qərbə qalib gələn müsəlman Osmanlı Türkləri Şərqli müsəlman Türklərə məğlub olmuş, Əmir Teymur 1402-ci ildə Qazilər dövləti olan Osmanlı dövlətinin Sultanı, məğrur İldırım Bəyazidi əsir almış, Anadolunu yəndən bəyliklərə parçalamış, Osmanlıların uzun müddət ala bilmədikləri İzmir və Foçanı Bizanslıların əlindən 15 gün müddətində alaraq, 1404-cü ildə ana yurdu Türküstanə dönmüşdü. Əmir Teymur 1405-ci ildə Çingizoğullarını qovaraq Çində hakimiyyət başına gələn Minq Xanədanına qarşı səfərə çıxarkən yolda xəstələnərək vəfat etmiş, paytaxt Səmərqənddə dəfn olunmuşdu. Ruhu şad olsun.

Göy Türklər, Qaraxanlılar, Səlcuqlular və Osmanlılar dönəmində başlayan, Teymurlular dönəmində də davam etdirilən "Türklük ruhu" Əmir Teymurun sayəsində yenidən canlanaraq, bütün bölgələrdə fars və ərəb ruhunu sındırmış, yeni bir Türklük dönəmi başlamışdır. Əmir Teymur hakimiyyətdə olduğu 35 il müddətində Tanrı dağlarından tutmuş Volqa sahillərinə, Hindistandan Anadoluya qədər böyük bir ərazidə yerləşən, Xarəzm, İran, Azərbaycan, İraq, Suriya, Rusiya və Hindistanı, Anadolu və Gürcüstanı öz iradəsi və idarəsi altına almışdı. O, 1371 və 1379-cu illərdəki ilk yürüşlərində Xarəzmi, 1389-cu ilə qədər beş səfəri ilə Əfqanıstan və Uyğurustanı, 1401-ci ilə qədər dörd səfəri ilə Xora-

dövrde Bizanslıların əlində olan İzmir və Foçanı Xristianlardan təmizləyərək öz hakimiyyəti altına almış, müəzzəm bir Türk imperatorluğu içərisində bir Turan dövləti yaratmağa nail olmuşdur.

Moğol-Çin ələmi üzərində Türklük qələbəsini təcəssüm etdirib, Türkə layiq üstünlüyünü göstərməyə çalışıb, imperatorluğunun rəsmi dövlət dili Türk dili olub". (Vamberi German, Əmir Teymur, Bakı 1991, səh 54)

O dövrdə Əmir Teymuru ziyarət edən İspaniya elçisi Klavijo öz xronikasında Əmir Teymurun doğruçu olduğunu öymüş, onun sənətkarlara, alimlərə, ustalara hörmətlə yanaşdığını, onları ətrafına topladığını, bö-

Əmir Teymur və oğulları dönəmində Türkiyə, Azərbaycan və Xorasanda böyük memarlıq abidələri yaradılmış, Təbrizdə, Bağdadda tikdirdikləri mədrəsə və məscidlər, xüsusən Səmərqənddə həyata keçirdiyi parlaq quruculuq işləri Əmir Teymurun ümumtürk tarixinin əvəzsiz simalarından birinə çevirmişdi. Əmir Teymur paytaxt Səmərqəndi mədəniyyət müəssisələri ilə bəzəmiş, onu orta əsrlərin mədəniyyət müəssisəsinə çevirmiş, fəth etdiyi ölkələrdəki alim, sənətkar, memar və ustaları paytaxta toplamış, bir Türk Rənesansı yaradaraq Türk və dünya mədəniyyət xəzinəsinə ərməğan etmişdir.

Əmir Teymur Türk düşüncəsini siyasətə tətbiq edən müzəffər bir fəth olmuşdur. Onun zamanında Orta Asiyada Türk-müsəlman mülətçiliyi son zəfərə ulaşmışdı. (Prof.Dr Laszlo

Əmir Teymur və onun yürüşləri haqqında məşhur Macar alimi Rasonyi də göstərir ki, "Teymur əsl bir Türk ailəsinə mənsubdur. Təşkilatçılığı, komandanlıq qabiliyyəti, zəkası və cəsarəti sayəsində bir nəsil boyu sürən müharibələr sonunda Çingizinkinə bərabər bir imperatorluğun hökmdarı oldu. Ön Asiya və Hindistanın fəthi üçün girişdiyi səfərlər ən böyüklərindəndir. Teymurun keçdiyi yerlər çox dağıntılar və ölümlər görməklə bərabər, məğlub etdiyi iki böyük rəqibinə qarşı göstərdiyi alicənablığı da tarixdə məşhurdur. Bunlardan biri Qızıl Ordanın nankor xanı, Orda sülaləsindən Çingiz Xanın oğlu Cucinin böyük oğlu, Batı Xanın qardaşı Orda nəslində olan Toxtamışdır ki, Teymurun yardımı ilə taxta çıxdığı halda ona (Əmir Teymura - A.M) qarşı gəlmiş, Azərbaycana və Buxa-

yük memarlıq abidələri tikdirdiyini yazmışdır. (Bax: Klavijo, Səyahətname, Ankara 1938)

Həqiqətən də Əmir Teymurun gördüyü işlər, onun işıqlı fəaliyyəti heç də fəthlik ovqatından az olmamışdır. Onun tikdirdiyi, mədrəsə, məscid və digər memarlıq abidələri və həyata keçirdiyi böyük quruculuq işləri Əmir Teymurun Türk tarixinin əvəzilməz şəxsiyyətlərindən birinə çevirmişdi. Tarixdə çox nadir şəxsiyyətlər haqqında bəddii-tarixi əsərlər yazılmışdır. Bu nadir tarixi şəxsiyyətlərdən biri də Böyük Türk Xaqanı Əmir Teymurdur. Əmir Teymur haqqında Türk və dünya tarixində XIV-XV əsrlərdən yazılmağa başlamışsa da onun bəddii obrazı XVI əsrdən Avropada, XIX əsrdən isə Türk ədəbiyyatında öz əksini tapmışdır.

(ardı gələn sayımızda)